

АНОТАЦІЯ

Буждиган Ольга Андріївна. Особливості перекладу роману Каті Петровської „VielleichtEsther“.

Дипломна робота другого (магістерського) рівня вищої освіти. На правах рукопису. Спеціальність 035 Філологія. Спеціалізація 035.043 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – німецька. Івано-Франківськ – 2023.

Магістерська робота присвячена дослідженню відтворення художніх прийомів, реалій та фразеологізмів засобами української мови. Дослідження здійснене на матеріалі роману Каті Петровської „VielleichtEsther“ та його українськомовного перекладу, автором якого є перекладач, германіст Юрко Прохасько. У роботі висвітлено проблему особливостей художнього перекладу, здійснено аналіз сучасних українських та зарубіжних досліджень на задану тему та опрацьовано теоретико-методологічні основи утворення історичних реалій. Виокремлено основні причини утворення та вживання реалій у художніх текстах, а також наведено класифікацію засобів відтворення та перекладу реалій та фразеологічних одиниць (ФО). Особливу увагу звертається на майстерність авторки у викладенні історичних подій не рідною для неї німецькою мовою. В ході роботи визначено виявлено використання радянських реалій німецькою мовою (подій, соціальних явищ, назв установ, абрєвіатури). У результаті здійсненого аналізу виділено найуживаніші способи відтворення реалій українською мовою: транслітерація, транскрипція, калькування, ситуативний відповідник. З’ясовано, що ФО перекладено через їхні еквіваленти в українській мові. Проаналізовано, що найбільш часто вживаними граматичними трансформаціями є зміна стану та способу дієслів, а особливостями лексичних перетворень є вживання автором перекладу діалектизмів для перекладу слів повсякденного вжитку та використання неповних синонімів.

***Ключові слова:** художній переклад, реалія, калькування, художній опис, конотації, безеквівалентна лексика, транслітерація, транскрипція.*

ZUSAMMENFASSUNG

Olha Buzhdyhan. Besonderheiten der Übersetzung des Romans „Vielleicht Esther“ von Katja Petrowska.

Diplomarbeit zur Erlangung des zweiten Hochschulabschlusses (Master). Als Manuskript. Spezialität – 035 Philologie. Fachrichtung 035.034 Germanische Sprachen und Literaturen (einschließlich Übersetzung), die erste – Deutsch. Iwano-Frankiwsk –2018.

In der vorliegenden Masterarbeit ist die Reproduktion der künstlerischen Techniken, Realien und Phraseologismen durch Mittel der ukrainischen Sprache erforscht. In der vorliegenden Masterarbeit wird das Problem der Besonderheiten literarischer Übersetzung beleuchtet. Die Forschung wurde anhand des Romans "Vielleicht Esther" von Katja Petrowska und seiner ukrainischsprachigen Übersetzung von dem Übersetzer und Germanisten Jurko Prochasko durchgeführt. Es erfolgt eine Analyse zeitgenössischer ukrainischer und ausländischer Forschungen zu diesem Thema, und die theoretisch-methodologischen Grundlagen für die Darstellung historischer Realien werden verarbeitet. Die Schwerpunkte der Masterarbeit umfassen die Gründe für die Entstehung und Verwendung von Realien in literarischen Texten sowie eine Klassifikation der Mittel zur Reproduktion und Übersetzung von Realien und Redewendungen. Besondere Aufmerksamkeit wird auf die Meisterschaft der Autorin beim Darstellen historischer Ereignisse in ihrer nicht-muttersprachlichen deutschen Sprache gelenkt. Im Verlauf der Arbeit wurde die Verwendung sowjetischer Realien in der deutschen Sprache (Ereignisse, soziale Phänomene, Institutionennamen, Abkürzungen) identifiziert. Als Ergebnis der durchgeführten Analyse wurden die am häufigsten verwendeten Methoden zur Reproduktion von Realien in der ukrainischen Sprache herausgearbeitet, darunter Transliteration, Transkription, Lehnübersetzung und situationsbezogene Entsprechung. Es wurde festgestellt, dass Redewendungen durch ihre Entsprechungen in der ukrainischen Sprache übersetzt wurden. Des Weiteren wurde analysiert, dass die am häufigsten verwendeten grammatischen Transformationen die Veränderung des Zustands und Modus betreffen, während lexikalische Transformationen durch den Einsatz von Dialekten für die Übersetzung alltäglicher Wörter und die Verwendung unvollständiger Synonyme gekennzeichnet sind.

Schlüsselwörter: *literarische Übersetzung, Realia, Lehnübersetzung, literarische Beschreibung, Konnotationen, nichtäquivalente Lexik, Transliteration, Transkription.*

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ I. ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ЛІНГВІСТИЧНА ПРОБЛЕМА 6

1.1. Засоби відтворення художньої картини світу 6

1.2. Особливості, розвиток та основні функції художнього перекладу у мовознавстві 10

1.3. Культурно-національний аспект як один з значущих елементів при перекладі художнього тексту 17

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I 24

РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ 26

2.1. Історичні передумови дослідження культурних реалій 26

2.2. Проблеми класифікації культурних реалій 28

2.3 Реалії та їхні дефініції з перекладацької та термінологічної точки зору 32

2.4. Характеристика засобів перекладу слів реалій 34

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II 37

РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МОВНИХ ЗАСОБІВ РОМАНУ К. ПЕТРОВСЬКОЇ „VIELLEICHT ESTHER” З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ 39

3.1. Особливості відтворення реалій у тексті оригіналу та при перекладі роману на українську мову 39

3.2. Особливості перекладу фразеологічних одиниць 52

3.3. Особливості морфологічної та синтаксичної структури при перекладі роману на українську мову 61

3.4 Особливості лексико-семантичної трансформації при перекладі 69

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III 77

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ 79

ВСТУП

Переклад вважають одним із найскладніших видів людської діяльності, результат якої значно залежить від компетентності перекладача. Важливим є той факт, що перекладач не тільки відтворює думки автора тексту оригіналу, а й частково презентує власне бачення подій та явищ. Це підтверджує те, що переклад – це не тільки вміння відтворювати смисл та стиль твору, підбираючи найвдаліші відповідники, відображати граматичні та семантичні конструкції тексту, але й зважати на часовий фактор та культурний аспект. Як зауважує М. Ткачівська, «...переклад слугує не тільки інформантом, але й підсвідомим сегментом впливу на іншу культуру» (47, с.157).

Сучасна теорія та практика перекладу в Україні стрімко розвивається завдяки науковим напрацюванням та дослідженням представників цієї царини, зокрема А. Гудманяна, Р. Зорівчак, В. Карабана, Т. Кияка, Н. Клименко, Л. Коломієць, В.Коптілова, І.Корунця, С. Максимова, Г. Мірама, Т. Некряч, О. Фінкеля, О.Чередниченко, Л. Черноватого та інших.

Вивченням сутності безеквівалентної лексики, питаннями їхньої класифікації, перекладу займалися чимало українських вчених. Однією із найвідоміших дослідниць реалій вважається Р. Зорівчак. Вона запропонувала розрізняти реалії в історико-семантичному та структурному планах (13, с.34).

Класифікація реалій та проблема перекладу без еквівалентної лексики висвітлюється в наукових розвідках В. Коптілова (23), Т. Кияка, О. Огуя, А. Науменка (17). Питання відтворення церковних реалій у перекладах досліджує Д. Демецька (10). Національний колорит українських ономастичних реалій розглядає К. Кіяниця (18). У центрі уваги Л. Коломієць виступають національні реалії (21). М. Ткачівська досліджує історичні реалії, реалії радянської доби, реалії як іншомовні вкраплення (47, 48, 49). Критерії реалій розглядає І. Білодід (5), а визначенням їхнього лінгвістичного статусу займається О. Бурбак (6).

Наше дослідження здійснене на основі аналізу українського перекладу німецькомовного роману Каті Петровської «Vielleicht Esther». Переклад здійснений відомим германістом і перекладачем, літературознавцем і психоаналітиком Юрком Прохаськом, який бездоганно володіє обома мовами,

філігранно поводить ся зі словом і має тонке відчуття тексту, що засвідчують усі здійснені ним переклади. Переклад роману ще не був об'єктом детального розгляду, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим фактом, що мова оновлюється і збагачується новими різноманітними лексичними одиницями. Через стрімкий розвиток галузі перекладознавства переклад німецькомовних художніх творів потребує глибокого і ґрунтовного вивчення. Актуальність нашого дослідження зумовлена потребою вивчення способів відтворення безеквівалентної лексики, а саме історичних, гастрономічних та політичних реалій, способів трансформації фразеологічних одиниць з німецької на українську та особливостей лексичної та граматичної трансформації у художньому тексті. Актуальність дослідження зумовлена недостатнім рівнем дослідження особливостей перекладу роману Каті Петровської «Vielleicht Esther» у сучасному мовознавстві.

Об'єкт нашого дослідження: роман Каті Петровської «Vielleicht Esther» та його український переклад, виконаний Юрком Прохаськом.

Предмет нашого дослідження: особливості перекладу реалій фразеологізмів при перекладі роману з німецької на українську мову.

Мета нашого дослідження: характеристика особливостей перекладу мовних засобів у романі Каті Петровської «Vielleicht Esther». Для досягнення поставленої мети основними ставимо перед собою такі завдання:

Проаналізувати засоби відтворення художньої картини світу;

Дослідити особливості розвитку та основні функції художнього перекладу у лінгвістиці;

Охарактеризувати культурно-національний аспект як один з найважливіших елементів при перекладі художнього тексту;

Визначити історичні передумови виникнення безеквівалентної лексики

Висвітлити проблему класифікації реалій та фразеологізмів та способи їх перекладу;

Виокремити способи перекладу реалій у перекладі твору з німецької на українську та структурувати їх за тематичною належністю;

Встановити особливості перекладу фразеологізмів;

Дослідити лексико-семантичні та граматичні трансформації при перекладі роману.

Методи дослідження: суцільна вибірка цитат з тексту оригіналу та тексту перекладу, компонентний аналіз, порівняльно-перекладознавчий аналіз, структурно-семантичний метод, описовий метод.

Теоретичне значення роботи: У ході нашої роботи науково узагальнено та систематизовано способи перекладу мовних засобів з німецької на українську на прикладі роману Каті Петровської «Vielleicht Esther», проаналізовано реалії за принципами усіх класифікацій, виділено різні особливості перекладацьких трансформацій та лексичному та семантичному рівнях.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання результатів нашого дослідження для проведення подальших досліджень перекладацьких трансформацій та у практичній користі у викладанні німецької мови, граматики та лексикології.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

Апробація роботи: результати дослідження обговорювалися на науково-дослідницькій студентській конференції „ELLIC-23“ та видана стаття «Особливості перекладу роману Каті Петровської „Vielleicht Esther“ у науковому збірнику «Актуальні проблеми гуманітарних наук №67 за 2023 р.».

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження слід зазначити, що художня картина світу у сучасній науці (це комплексний образ світу, система ціннісних уявлень індивіда про Всесвіт, які відображають особливості світосприйняття).

З'ясовано, що характерною ознакою поняття «картина світу» є мовна сукупність знань, думок, уявлень тощо учасників комунікації відносно реальної або уявної дійсності, що вибудовується за допомогою мови конкретного національного лінгвокультурного угруповання.

Отже, оскільки мова є основною рушійною силою для надання доступу до власної свідомості, мовна картина світу опирається на вчення про мову як знакову систему та вчення про світ, зумовлені структурою мовних знаків.

Встановлено, що складовими лінгвістичного аналізу тексту є лінгвістичний коментар, лінгвостилістичний аналіз та комплексний багатокомпонетний аналіз, в основі якого лежить категорія образу автора.

У нашій роботі художній текст розглянуто на ідейно-естетичному, жанрово-композиційному та мовному рівнях. Під час перекладу художнього тексту відбувається не тільки трансформація лексичних одиниць та граматичних структур, а й процес створення певного об'єкту національно-культурного надбання.

Проаналізовано, що художній переклад □ це релевантна складова національного літературного процесу. Отже, в процесі перекладання часто відбувається перетин різних культур, способу мислення, вираження думок, опису емоцій. Перш за все, переклад є виявом літературних здібностей перекладача, а не тільки вміння відображати граматичні та семантичні конструкції під час ведення розмови або написання тексту.

Художній переклад у лінгвістиці виконує такі функції: інформативну, комунікативну та естетичну. Отже, якість та достовірність перекладу художнього твору залежить від стилю та напряму роботи перекладача, а також від багатьох методів, що він використовує при перекладі, його власному баченню ідеї певного художнього твору та вмінням певним чином засвоїти та відобразити інтернаціональне літературне чи історичне явище.

Охарактеризовано термін «культурна реалія» та з'ясовано, що реалії (це слова, словосполучення, які найменують предмети, явища певної нації в конкретну історичну епоху. Це дозволяє стверджувати, що слова можуть бути реаліями в певній мові, але не є такими в іншій. Отже, їх належність тільки до однієї мови та культури, що породжує труднощі при відтворенні даних лексичних одиниць у словниковому фонді мови-реципієнта.

У ході роботи з'ясовано, що засобами відтворення реалій є: калькування, транслітерація/транскрипція, опис/дефініція, пошук еквівалента у мові, на яку перекладають.

Дослідження показали, що у романі Каті Петровської „Vielleicht Esther“ використана велика кількість безеквівалентної лексики, а саме: гастрономічні реалії, реалії-радянізми та реалії-росіізми, політичні реалії, реалії на ідиші та

інші. Визначено, що більшість таких лексичних одиниць перекладач Юрко Прохасько відтворює з допомогою транслітерацій та калькувань, адаптуючи ці поняття до морфологічної структури української мови, поєднує засоби транслітерації з описами та доречними еквівалентами.

Чимало понять є чужорідними у німецькій мові, тому авторка вважає доречним додати еквіваленти чи дефініції: *strelotschnik, ein Weichensteller* (стрілочник, стрілочник; *kowrishka, Pfefferkuchen* (коврижка; *Kunstflug, vuschij pilotasch* (вищий пілотаж).

Встановлено, що найчастіше у тексті зустрічаються політичні реалії (назви партій, установ та історичні явище). Оскільки дані поняття, як правило, є радянськими, авторка також виступає в ролі перекладача, застосовуючи калькування та транслітерації.

Юрко Прохасько, проявивши майстерність та перекладацький талант з точністю передає всі наведені історичні об'єкти та явищ, не позбавляючи твір при цьому власної авторської інтерції. У ході нашого дослідження виокремлено найяскравіші приклади відтворення без еквівалентної лексики з німецької мови на українську, у яких перекладач вдається до методів транслітерації, калькування та перекладу реалій: *Rabfak, Oblmor-trest, Komsomol, Molokokoopsojus* (рабфак, облмортрест, комсомол, молокоопсоюз; *Sonderkommandos* (зондеркомандо;

Gulag (Гулаг; *fünf Jahre* (п'ятирічка; *Geheimdienstleute des GPU* (гепеушники; *SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands)* (СЄПН (соціалістична єдина партія Німеччини); *Sowmin-Haus* (совмінівський будинок.

З'ясовано, що певні історизми та інтернаціоналізми, які прижилися у інших мовах, Юрко Прохасько транлітератує, подаючи без додаткових описів та українських відповідників: *Blitzkrieg* (бліцкриг, *Heil* (гайль; *Reichstag* (райхстаг; *Führer* (фюрер; *Wehrmacht* (вермахт; *Ghetto* – гетто.

Досліджено, що однією з наскрізних ліній твору є усвідомлення національно-культурної ідентичності героїнею твору, дослідження її родоводу. У ході роботи взято до уваги також реалії на ідиші та їх трансформацію при перекладі на українську мову: *koscher* (кошерно; *Zimmes* (цимес; *Meschuggener* (мешугенер.

Одним з проблемних питань нашого дослідження є відтворення у тексті перекладу фразеологічних одиниць. У даному аспекті простежується тенденція транслювання фразеологізмів через абсолютні і часткові відповідники у мові перекладу, транслітерація та калькування для перекладу цих мовних засобів Юрком Прохаськом не застосовується. У ході роботи виокремлено такі

прикладі: nicht alle Tassen im Schrank hatten(несповна розуму бути; auf Teufel komm raus (кров з носа; eine Gänsehaut bekommen(мороз попід шкіру; ein Mittel dagegen wissen(мати на щось раду; sich umbrechen(накласти на себе руки; unbeschadet kommen(виходити сухим із води та інші.

Виокремлено, що особливостями граматичної трансформації при перекладі є невідповідність морфологічних та синтаксичних структур в обох мовах, переклад композитів з допомогою простих поширених та складнопідрядних речень, трансформація умовного стану у дійсний стан, відтворення пасивного стану у німецькій мові через безособові та неозначено-особові речення у українській мові.

З'ясовано, що особливостями лексико-семантичної трансформації є використання діалектизмів для відтворення німецьких лексичних одиниць українською мовою: Rand(облямівка, Tischdecke (обрус, Juden (жиди; Priester, (ксьондз; verkümmern (хиріти. Важливу роль відіграє також апелювання до часткових синонімів та німецьких запозичень.

Отже, підсумовуючи вище сказане, слід зауважити, що роман Каті Петровської „Vielleicht Esther“ майстерно передано перекладачем та германістом Юрком Прохаськом, який зумів не тільки точно та доцільно донести до українського читача всі мовні засоби, граматичні структури, стилістичні фігури та безеквівалентну лексику, а й зберегти ідейне наповнення та національно-культурну ідентичність художнього твору, його стилістичне навантаження та збагати український текст спеціальною лексикою та художніми прийомами.